

دار الفنون

ادبیات فارسی و عربی و اسلامی

فلسفہ، اجتماعیات، تاریخ، جغرافیہ، ادبیات

ایک آبدہ بر نشر اول نور

مندرجات :

- فیحتہ و عالمک وظیفہ سی [محمد امین]
 تورک فیلسوفی فارابی : حیات ، آثار ، مسلکی [شمس الدین]
 تہ تودول ریبو [مصطفی شکب]
 اسکی ساولر [نجیب عاصم]

کتابیات و مجموعہ لر

نجیب عاصم بک
 ۰ ع ۰ م
 ۰ ر ۰ خ

اسلام متفکر لری
 اخلاقی تہذیب
 مجموعہ لر

شہزادہ ہاشمی : اوقاف اسلامیہ مطبعہ سی

۱۳۳۸-۱۹۲۲

اسکی سارلر

بلکاردن ساولرن الغل اکت
اذ کو سافغ اذلسا اذرکا سنکار .

[مآلی برنجی صحیفه ده در .] دیوان لغات الترك ، ج ۳ ، ص ۱۱۵
سافجی - الرسول .. واصله مأخوذ من «ساو» وهو الانباء والكلام والمثل .
کذا ، ج ۳ ، ص ۳۲۵

باشلر نفیج

محمود بن الحسین طرفندن ۴۶۴ - سنه سی باشلانوب ایکی ییل صوکره اتمام ایدیلن
« دیوان لغات الترك » بر چوق نقطه لرجه آیری آیری تدقیقه شایان بر اثر در . مشهور
خلیلک کتاب العینی ترتیبده تألیف ایدیلن بو دینه دن پک چوق استفاده ایتدم . ایشته
او فائده لردن اک مهمنی ده نشره قرار ویردم .

مقصده کیریشمزدن اول بوتبعه ویردیکم آدی ایضاح ایدیم . هپ بیلورز که اوتهدن
بری عربیدن ، فارسیدن بر چوق لغت آلمشز ، بونلرک چوغنی بو ایکی ملت ادیبلرینک
قوللاندقلری معنادن آیقری قوللانیورز ، بو حال بوتون دنیا دیلرلرنده ده بویله در . علم
لسان ده بو تصرفی قبول ایتمشدر ؛ فقط بونلرک ایچنده بعضاً کوزه بانه جق قدر چیرکین ،
آغیر خطا لر مزده واردر که بونلری دوزلتمک کرک . ایشته اونلردن بریسی ده « آتالر سوزی »
مقامنده قوللاندیغمز « ضرب مثل » ترکیبی در ؛ بو ترکیبده کی « مثل » آتالر سوزی
و « ضرب » ایراد ایتمک مقابلی اولدیغندن ترکیبک مفهومی : « آتالر سوزی ایراد ایتمک »
دیمک اولور ؛ بونک ایسه چیرکینلکی میدانده در . حال بو که اسکی تورکلر بوکا بر تک کلمه
اوله رق « ساو » دیورلر .

محمود کاشغری بو لغتی کتابنک بر چوق یرلرنده تکرار ایله عربیده : اثر ، خبر ،
مثل مقابلی اولدیغنی تصریح ایدر . عثمانلی تورکاری بو کلمه یی اونوتمش اونلیلر که سلطنتک

بدایت تأسسندہ بر ایکی پرنسک « ساوجی بک = مژده جی ، ایچی » دیه تسمیه سی بوکا
دلات ایدر ؛ چونکه التباسه محل بر اقامق ایچون اسملر متروک ، مہجور کلمہ لردن آلمق
عادتدر .

تورکلرک بو ساوئرہ پک زیادہ اہمیت ویردکلری ازجملہ شویتدن پک اعلا آکلاشیلیورہ

بلکا ارن ساوئرلن آغل اکت ،

اذ کو ساوغ اذلسا اوزکا سنکار .

یعنی : حکمت ارلرینک ساوئرلردن اوکوت آل ، ای ساوی ایدیتلرک (بو حکمتلر)
اوزلرینہ یعنی روحلرینہ سیگر ، تمثیل ایدرلر . بزده بونلری « حکمة العوام » دیه تجیل
ایدیورز ؛ « آتالر سوزنی طوتمیانی یابانه آتارلر » دیورز .

شو رسالہ یہ نقل ایلدیگمز او عوام حکمتلرنده کوریلیرک دیلزده اولجہ موجود
اولان ذ ، ژ ، ف حرفلری غیب اولمش ، دیگر حرفلرلہ مبادلہ ایدلمشدر . بونلرک نہ دن
بویلہ اولدیغنک تصریحی بورایہ عائد دکلدر ، باشقہ بر اثردهدر . بورادہ یالکیز « ساو »
کلمہ سنک نہ اولدیغنی سویلیہ حکم :

بو بکلمہ نک اصلی (سوف-صو) یہ واریر ؛ کندیسندن ده چاف ، چاو ، چاوغار ، چاووش
کلمہ لری طوغدیغنی کبی شمدی قوللانیدیغمز صالیق ویرمک ، سان کلمہ لری ده وجودہ کلش
وحق صالغی بر درجہ دها بوزدرق صاعلق ویرمک دیه تلفظہ باشلامشز ، ایلک عثمانیلرہ ده
« ف » مجهول قالدیغندن « ساوجی » دیمشلر . ایشتہ بونک ایچون « ضرب مثل » یرینہ
تکامل ایتمش بر شکل اولق اوزرہ (ساو) دیمہ یی تکلیف ایدیورم .

دیوان لغات الترک صحیفہ لرینہ مثال اولہ رق سرپیشدیریلن ساوئر - بر قاج مکرردن
صرف نظر - ۲۹۰ در . بونلری مؤلفک قبول ایتدیکی عرب املاسیلہ عیناً الدم ، فقط
مؤلف ممدودالف لری نادراً یان یانہ ایکی الفلہ وا کثریا فتحہ لی الفلہ یازدیغندن بو فتحہ لری
مدہ تحویل ایتدم . پ ، چ حرفلرینہ ده مؤلف کبی ب ، ج ایلہ یازمیه رق اصللرینہ
چویردم . منظوم اولانلرینہ ده بر « م » اشارتی قویدم .

بو ایکی بوزطوقسان ساوک یاریدن زیادہ سی منظوم اولدیغنی کوریلیر : و بونلرک ده چوغی
وزن وحق قافیہ جہ دوز کوندر . شمدی بوندن قمری حسابیلہ ۸۷۵ ییل یعنی طوقوز
عصر اول موجود اولان بو بیت ومصراعرلہ نہ قدر بر قدم ویرہ ییلیرز ؛ طوغریسی

بونى تعين ايتمك قولاي دكل . عجباً بونلر قاچ شاعرك اثريدر ؟ بوكا جواب ويره بيليرز .
واقعا اثرندن بحث ايتمكسزىن مؤلف يالكلز بر شاعر اسمى قيدايديور كه اوده «جوجو» در .
حال بوكه دنيا ده هيچ برتك شاعرك بوقدر اثرلرى خلقك ، بوتون بر قوچه ملتك
قبولنه مظهر اولدينى كوستريله مز . نه حاجت ، ايسته آلتى يوز ييلدن ده فضلّه بر زماندن
برى غربى تور كچه مزده قاچ شاعرك نه قدر اثرى بو مظهريته نائل اولمش ؟ بول حسابله
يكرمى بى كچمز صانيرم . او حالده بشنچى عصر هجریدن اول سكز اون عصرلق براديباته
وبلكه ده مبالغه سز يوزلرجه شاعرلره مالك اولمشز . برده بو اثرلرى قدم صيره سيله ترتيب
ايتكده ممكندر ، چونكه حماسياته ، علوجنابه ، محاسن اخلاقه دائر اولانلرى شهبه سز
ملتك اخلاقه اويله اولدينى زمانه ومثلاً رشوتى تجويز كى بر طاقم شيلر توصيه ايدنلرده
چوق زمان صوكره لره عائددر كه بونى قارئلر مزده تقدير بيوره بيليرلر .

برده كتابده ده مترقى شاعرلر ك مرثيه لرى ، بهاريله لرى ، حماسه لرى ، پند نامه لرى
وارددر كه ايجلرنده بوكونده ذوقله ، لذتله اوقونه جق چوق شيلر بولنيور ، بونلرى ده
ايلريده نشر ايدجكز . بونلرده بزم بر قدم ادبىز اولديغنه اك واضح برهاندر . ذاتاً
اورخون آبدىسى كه ايكنچى عصر هجرى اوائلنده وجوده . كتيملشدر ، بر چوق ادبى
پارچه لرى حاويدر .

منشور ساوئرله كلنجه بونلر ك ده قديملى اولديغنه شهبه سز يوقدر . مثلاً تاغ تاغ قاققشاس ،
كشى كشىكا قفشور سوزىنى كورن هر قارء بونك بزم طاغ طاغه قاووشماز ، انسان انسانه
قاوشير اولديغنى تسليم ايدر . اى شمدى شويله طوقوز عصر اول وجودىنى كوردىكمز
بر سوزه بر اوقدر ده قدم ويرمك ، شويله بويله بو ساوئر ك بر طاقمى يكرمى عصر اولك
يادكارى صايىق صانيرم كه بوش بردعوا اوله ماز . بويله بزمكيلرله لفظاً ومعناً مشترك خيلى
ساوئر بولندينى كى مألاده مشترك بر چوق ساوئر وارددر كه بونلرى هپ برلرنده قيدايتم .
احتمال قارئلرم بونلره كندى بيلدكلرينى ده علاوه ايدرك آر تيره جقلردر . وبوكا همتلرينى
استرحام ايلرم . زيرا كوكل بو اثرى بو حاليله تقديم ايتمك ايسته ميوردى . بونلرى عثمانلى
وسائر تورك لهجه لرنده بولنان ساوئرله قارشىلاشديرمق ، مقايسه لى بر مجموعه وجوده كتيرمك
ايستردى . توركيات Turcologie نك هنوز يكي اولماسى ، دارالمساعى و كتيبخانه لر مزده
روس و آلمانلر ك طويللايه بيلدكلرى بوقيل شيلر ك اندر بولماسى بو آرزومى يرينه كتيرمكه

شمديك مانع اولدى. ياشمك آلتىشى بولماسى ده نىشرىنى تسريع ايلدى، ايشته شو بيلديكم
قصوريه ميدانه قونلدى.

تاز كلكى برجيكا «م»

تاز - كل (شمدى : طاز ، طازلاق ، اصلع chauve معناسنه قوللانيورز)
برك - بورك ، اوراق ، عمومى تورك سريوشى .

طازك (كلك) كله جكي بورجى به . [تيلكىنك كيده جكي كورجى دكانى]

قوش قنن ، ار آتن «م»

قوش قانادى ، ار آتى ايله (مرادينه ايرر)

ام بلسا ار الماس «م»

ام - پارولا ؛ كلام معهود .

پارولا بيلسه ار اولمز .

الب يغيد ، آلچق جغيدا

الب - آلب ، بهادر ، شجيع معناسنه عنوان مفخرت . (بوعنوان حربلرده كوستريلن ياراراق
مقابلى اولهرق توجيه ايديلير ايدى) . عثمانليغك بدايتلرنده ، موجود ايدى .

يفى - ياغى ، دوشمان .

آلچق - حلیم ، چابى ، تربيه لى ، متراضع .

جنى - جدال ، مباحثه .

شجيع دوشمان (قارشيسنده) ، حلیم جدالده (بللى اولور .)

ارمكو كا اشك آرت بلور

ارمكو - ارينگن ، اوشه نكن .

ارت - عقبه ، صرب ير .

اوشه نكنه اشيك عقبه اولور . (ارينكنك اوغلى اوشاغى اولماز .)

ات تيسا آغيز كيماس

ات - اوت ، آتش .

كيماك - كويمك يانق ، [عثمان بك زماننده آلنان برقصبه ياقيلديني ايچون (گوبنوك) دينلمش ايدى .
سليمان قانونى زماننده ينه بو صورتله ماجارستاندن آلينان Gör per قلعه سسنه « يانيق » دينلديگنه
باقيليرسه كله نك اوزمان اونودولديني آكلاشيلور . « قور » كوكندن مشتق اولان بو كله نك كوز

(آتشپاره) ، کوسه گی (اوجاق قاریشدیرمغه مخصوص اوطون پارچه سی ؛ اوجی یانمش اوطون ، کوسه له ، یوزی یانمش ، اوتولنمش کبی تویسنز کیمسه] بونک آرقه داشلریدر .
آتش دیسه آغیز یانماز .

اود کچار کشی تویماس ، یلنکوف اوغلی منککو فلماس

اود - زمان ، وقت

یلنکوق - چیپلاق ، عاری وبارز معناسنه اولان «یال» کوکندندر: یالین قیلیج ، یالین آباق ، یالکز بوندندر: یلنکوق اوغلی = چیپلاق اوغلی ، تویسنز ، بنی بشر .
منککو - اورخون کتابه سنده اوغوز تلفظنجه «بککو» یازلمشدر . (بک) کوکندن سرت ، قاتی ، دائم ، ابدی .

زمان کچر انسان طویماز ، چیپلاق اوغلی (انسان اوغلی) ابدی قالماز .

آشج آیور تویم آلتون ، قیج آیور من قیدا من . م

آشج - آش پیشیریلن قاب ، تجربه .

توب - دیب .

قیج - قاج ، کفچه . قاریشدیرمق معناسنه کلن (قام) کوکندندر . (دیلزده قاریشیق کورمه که قاماشق دیرز) ،

آیماق - سویله مک .

آلتون - آلتون ، آل طونلی ، قیزیل معدن .

تجربه دیور دیم آلتون کفچه دیور بن زرده دیم .

اگر بلسا ار اولماس .

اگر - اگیر (عربجه سی وج در . اسکی طبابتده قارین آغریسی ایچون قولانیلیر بر اوت .)

اگیر بولورسه ار اولمز .

تلکو اوز اینکا ارسکا اذز بلور

اذز - اویوز (شیمدی تورک لهجه لرندن غیب اولان «ذ» حرفی ز، س، ی حرفلرندن بریسنه انقلاب

ایتمشدر .)

تیلکی اوز اینته اورورسه اویوز اولور

آغز ییسا کوز ایا ذور

ایاذماق - اوتانق (عمود کاشغری بوکله یی استحقایله ترجمه ایدیورسه ده بوتقریری معناسیدر .

یوقاریده اشارت ایدلدیکی اوزره (ذ) لر (ی) یه و (ی) لرده بعضاً مثلاً « قویاش » ک « کونش » ه ، « قوی ، قون » قویونه تبدل ایدیشینه باقیلیرسه بوکله نکده « اویانماق ، اویانماق » طرزنده براستحاله یه

دوچار اولدیغی قبول اولنه بیلیر : اوحالده [۱]
 « آغیز ییسه کوز اوتانیر » دیه دکل : « آغیز ییسه کوز اویانیر ، کورور » دیه
 ترجمه سی طوغری اولور . (بریسنک هدیه سنی آلوب دده ، ایشینی کورمینلر حقننده قوللانیلور .)
 اکز آذقی بلغنجا بزاغو بشی بلساییک

آذق - آذاق ، آیاق . [۲]

ییک - یك ، دها ابی ، اعلا .

اوکوز آیاغی اولمقدن بوزاغی باشی اولسه یك در .

تیر یك اسن بلسا تانک اکش کورور

تیریک - دیری . [اوغوز لهجه سننده مثلا شو تیریک کله سنک آخرنده کی (ک) کبی اداتلر
 دوشیور ، یاخود دیگر معناله کلمک اوزره ابقا اولنیور : « قاب » کوکندن قاپاق ، قابوق ، قاپی ،
 « قون » دن قونو ، قومشو ، قوناق ، قونوق ، الخ کبی .)
 اسن - صاغ .

(انسان) دیری (و) اسن اولسه چوق عجائب کورور .

آوجی نجال بلسا اذغ آنجا یول بلیر [۳]

آفجی - آوجی . [« ف » حرفی محمود کاشغرینک تعریفنجه فاء عربیه ایله باء ترکیه آراسنده یعنی
 بف طرزنده تلفظ اولنیور ایسه ده ، بونی اوغوزلر « وسس » اوقورلر ایش . شو حالده بزه قالیرسه
 بونک صفیری بر « ف » اولماسی مطنوندر .

آوجی نیجه آل (حیلله) بیاسه آبی اونجه یول بیلیر

آغیل دا اغلاق تغسا ارق دا اوتی اونار

انماک - بیتمک ، تنبت ایتمک .

[۱] اذو - بمعنی « خلف » : یقال منه : « من انک اذو کلدیم » معناه انی اتیت خلفه . ویقال

« من سنک اذو بردم » ای انی اقتفیتک . لغات دیوان الترتک ج ۱ ، ص ۸۱ .

ایشته بوده بزم « اویمق » مصدرینک اصلی اوزوماق اولدیغنی کوستریور .

[۲] محمود کاشغری لغات دیوان الترتک برنجی جلدینک ۳۳ نجی صحیفه سننده « ذ » حرفی ایچون

شویله دیور :

بوتون یغما ، تخسی ، ففجاق ، یباقو ، تاتار ، قای ، جل و اوغوزلر « ذ » تلفظ ایتزلر .

(ی) یه قلب ایدرلر . مهر معناسنه اولان « قذن » ی قین وقاین اوقورلر .

کذالک جکل و بعضاً قفجاق ، یماک ، سوار ، بلغار کبی روس دیارینه قدر ممتد اولان قبیله لر

« اذق » ی (اذق) تلفظ ایدرلر .

[۳] دیگر بریرده « آل » یورینه ینه بومعناده « تف ، تو » یازلمشدر بزم طاو ، طاوجی اوندندر .

آرق - اريق ، نهر .

آغىلده اوغلاق طوغسه اريقدە اوتى بىتر .

سرت نىك آذقى آرغ بلسا يول اوزاير .

سرت - تاجر .

ارغ - اريغ ، آرى ، تميز ، پاك . (اريغ ، آرىغ بوندن اولدنى كې آرى ده تميز بر حيوان اولدنى ايچون بو آدى آلمشدر) .

تاجرك آزيغى تميز اولسه يول اوستنده يير .

الق يىغرى اغول قا قلير .

الق - اولوق ، جداغو ، كورهك كىكى .

جداغو ياغرى اوغله (ميراث) قالير .

انق اترو تتسا يوقا ساماس .

انق - آنوق ، حاضر .

اترو - اوتورى ، (ايلرى ، اوتە معناسنه « اوت öt » كوكندن) ايلرى ، اوتە .

حاضرى ايلرى سورسه يوغه (هيچه) صايماز . (مسافر اومدوغنى يميز ، بولديغنى يير)

[يوقا كله سنك املاسى بوس بوتون عربجهيه اويديرلشدر . قاعدة : يوقا يازلق ايجاب ايدركن

مفعول اليه « ق » نفس كله نككنه ادغام ايدلشدر .]

كندا ارك يق ، بكدا قيق يق . « م »

ارك - كديك ، رخنه .

قيق - قيق ، قيمه ، وعدده خلف ايتك . (شمدى بزده قيق كله سنده بو معنا براز باشقه .

لاشمش ، ظلم وجفا معناسنى آلمشدر .)

تورك لسانياتى وتورك تاريخى مدرسى

[مابعدى وار]

نجيب عاصم

